

¹ Львівський національний університет
імені Івана Франка
вул. Грушевського, 4, Львів, 79005, Україна
E-mail: herbarium@franko.lviv.ua

² Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
вул. Федьковича, 11, Чернівці, 58022, Україна
E-mail: bwasil@chv.ukrpack.net

GENTIANA UTRICULOSA L.
(GENTIANACEAE JUSS.)
В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

Ключові слова: Gentianaceae, *Gentiana utriculosa* L., Чивчини, Українські Карпати, місцезростання, охорона.

Для флори Українських Карпат наводиться 1980 видів судинних рослин [6]. Рід *Gentiana* L. в регіоні представлений 10 видами, 2 з яких є однорічниками. Лише в останні роки підтверджено зростання в Українських Карпатах *G. nivalis* L. [4], який є однорічником. Наявність його в Українських Карпатах донедавна ставилася під сумнів [8]. Ми виявили місцезростання ще одного виду — *G. utriculosa* L., який також є однорічником [10]. Раніше для Українських Карпат обидва ці види не наводилися [1, 5, 8]. Оскільки отримано нові відомості щодо поширення цього виду в Українських Карпатах, вважаємо за доцільне опублікувати детальнішу інформацію про *G. utriculosa*.

Під час проведення флористичних досліджень у верхів'ях Білого Черемошу на лівому березі р. Сарата (окол. с. Сарата Путильського р-ну Чернівецької обл.) у липні 1991 р. М. Загальський знайшов місцезростання *G. utriculosa*. У липні 2000 р. В. Буджак та І. Чорней виявили ще одне місцезростання виду, на правому березі цієї річки нижче по течії, а у червні 2001 р. — ще одне в урочищі Жупани (рис. 1).

Ареал цього монтанного виду охоплює Середню Європу, Середземномор'я (Балкани і Апенніни), Карпати [7].

Для флори Українських Карпат *G. utriculosa* вперше наводить А. Гроссгейм [3] і вказує на його зростання серед трав'янистих схилів у вологих місцях середньогірського поясу. Ця інформація ґрунтується на *G. bucovinensis* Herlich, описаному F. Herlich з Буковинських Карпат [12, 13], який А. Гроссгейм зводить у синоніми *G. utriculosa*. Пізніше в опрацьованні роду *Gentiana* у «Флорі УРСР» [2] *G. utriculosa* наводиться для скель і полонин субальпійського та альпійського поясів. Однак *G. bucovinensis* F. Herlich описав з околиць с. Кірлібаба, яке знаходиться в Румунії на території Південної Буковини. Тому вказівки А. Гроссгейма та О. Вісюліної на зростання цього виду в Українських Карпатах були безпідставними.

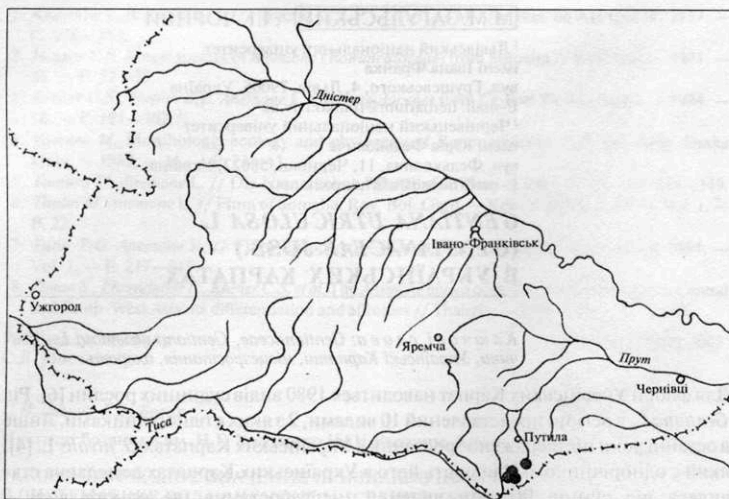

Рис. 1. Місцезнаходження *Gentiana utriculosa* L. в Українських Карпатах

Fig. 1. Locations of *Gentiana utriculosa* L. on the Ukrainian Carpathians

Ціком слушно В. Чопик [8, 9] на підставі існуючих відомостей заперечив існування *G. bucovinensis* в Україні, вказуючи на помилкове наведення його у «Флорі України». Цей вид не подає також й А. Барбарич у «Визначнику рослин Українських Карпат» [1].

Як зазначалось в деяких флористичних зведеннях [2, 3], *G. bucovinensis* відносять до синонімів *G. utriculosa*. Однак на підставі вивчення першоопису та гербарних зразків, які зібрав Є. Волошак (LW) із locus classicus, зрозуміло, що назву таксона *G. bucovinensis* слід віднести в синоніми *G. nivalis*. Це зробили А. Jasiewicz та співавтори в опрацюванні роду *Gentiana* у «Flora polska» [14]. Таким чином, віднесення *G. bucovinensis* у синоніми *G. utriculosa* не є правомірним. *G. utriculosa* належить до секції *Cyclostigma* Griseb., види якої поширені в Середній Європі та Середземномор'ї [2, 3].

У першому виявленому нами на території Українських Карпат місцезростанні *G. utriculosa*, яке знаходиться на північно-східних відрогах хр. Чорний Діл у Чивчинських горах поблизу урочища Жупани на висоті 1145 м над рівнем моря, зростало близько 100 особин виду. У другому місцезростанні, нижче по течії р. Сарати, знайдено поодинокі генеративні особини, а в межах пам'ятки природи місцевого значення «Жупани» виявлено понад 50 особин.

Детальний морфологічний опис виду представлений у «Флорі УРСР» та «Флоре СССР» [2, 3], тому ми подаємо лише його рисунок (рис. 2). У дослідже-

них нами місцезростаннях в урочищі Жупани особини трилича мішкового зростали в угрупованнях *Festucetum rubrae purum*. Спільно з *G. utriculosa* були поширені *Festuca rubra* L., *Cynosurus cristatus* L., *Anthoxanthum odoratum* L., *Briza media* L., *Trifolium repens* L., *Carum carvi* L., *Cruciata glabra* (L.) Ehrend., *Galium verum* L., *Potentilla erecta* (L.) Rausch., *Trifolium montanum* L., *Lotus corniculatus* L., *Plantago lanceolata* L., *Viola declinata* Waldst. et Kit., *Pyrethrum clusii* Fisch. ex Reichenb., *Listera ovata* (L.) R. Br., *Ophiglossum vulgatum* L., *Trifolium badium* Schreb., *Linum catharticum* L., *Rhinantus patulus* (Sterneck) Thell. et Schinz., *Centaurea jacea* L. та інші види (номенклатура таксонів наведена за С. Мосякіним та М. Федорончуком [15]). Проективне покриття травостою в цих угрупованнях становить 70–80 %. Вони приурочені до вапнякового субстрату. Це властиве також для місцезростань *G. utriculosa* на території Румунії [16]. Залежно від погодних умов року *G. utriculosa* цвіте від середини червня до половини липня. Загальна площа першого виявленого місцезростання виду — близько 200 м², другого — близько 6, третього — понад 100 м². Проективне покриття особин *G. utriculosa* у трьох осередках становить менше 1 %.

Під час опрацювання роду в гербарії Чернівецького університету (CHER) Н. Драпайло серед невизначених матеріалів виявила збори *G. utriculosa* З. Горохової та А. Семко з околиць с. Селятин Путильського р-ну Чернівецької обл. Особини *G. utriculosa* були знайдені на галявині смерекового лісу 14.06.1963 р.

Таким чином, на сьогодні в Українських Карпатах достовірно відомо чотири місцезнаходження *G. utriculosa* (очевидно, дві популяції). В Українських Карпатах цей вид знаходиться на північній межі ареалу і є рідкісним, зростає лише на Буковині у Чивчинських горах та Путильському низькогір'ї. На території Румунії *G. utriculosa* трапляється в Південних та Східних Карпатах, в тім числі на Південній Буковині (Пареу) [16]. Зважаючи на це, потрібно організувати належну охорону місцезростань виду, а також включити його до третього видання Червоної книги України. Місцезростання виду в Чивчинах знаходяться на території регіонального ландшафтного парку «Черемоський», одне з них — в межах пам'ятки природи місцевого значення. Слід розширити її межі до 10–20 га, таким чином будуть охоплені охороною два найбільші місцезростання виду.

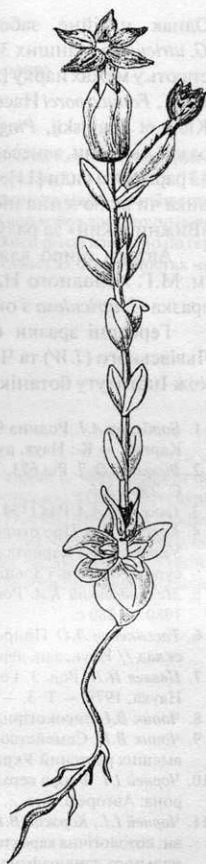

Рис. 2. Загальний вигляд *G. utriculosa*

Fig. 2. Inflorescence general *G. utriculosa*

Однак надійне забезпечення охорони місцезростань рідкісного виду *G. utriculosa* та інших 39 видів, занесених до Червоної книги України, що зростають у межах парку (*Aconitum jacquinii* Reichenb., *Elizanthus zavadzki* (Herbich) Klok., *Festuca porci* Hacq., *Ligularia bucovinensis* Nakai, *Nigritella carpatica* Teppner, Klein et Zagulskij, *Pinguicula alpina* L., *Saussurea discolor* (Willd.) DC. тощо), а разом з видами, занесеними до Європейського Червоного списку, це становить 43 раритетні види [11], можливе лише за умови організації природного заповідника чи включення цієї території до складу національного природного парку «Вишницький» за рахунок розбудови його за кластерним принципом.

Автори широко влячні канд. біол. наук Н. Драпайло (Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, м. Київ) за інформацію щодо виявленого зразка *G. utriculosa* з околиць с. Селятин.

Гербарні зразки *G. utriculosa* з околиць с. Сарата передані до гербаріїв Львівського (LW) та Чернівецького (CHER) національних університетів, а також Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (КИ).

1. Барбарич А.І. Родина 94. Тирличеві — *Gentianaceae* // Визначник рослин Українських Карпат. — К.: Наук. думка, 1977. — С. 229—231.
2. Вісоліна О.Д. Рід 671. Тирлич // Флора УРСР. — Т. 8. — К.: Вид-во АН УРСР, 1957. — С. 236—256.
3. Гроссмейстер А.А. Род 1154. Горечавка // Флора СССР. — Т. 18. — М.; Л.: Наука. — С. 538—620.
4. Кардаш Я.В. Про охорону рідкісних та ендемічних видів флори високогір'я Свидівця в Українських Карпатах // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол. — 1991. — Вип. 21. Біотичні ресурси Розточчя і Зовнішніх Карпат та їх антропогенні зміни. — С. 37—41.
5. Малиновський К.А. Рослинність високогір'я Українських Карпат. — К.: Наук. думка, 1980. — 280 с.
6. Тасенкевич Л.О. Природна флора української частини Східних Карпат: таксономічний склад // Наук. зап. держ. Природознав. музею. — 1998. — 14. — С. 109—141.
7. Цвелев Н.Н. Род. 3. Горечавка — *Gentiana* L. // Флора европейской части СССР. — Л.: Наука, 1978. — Т. 3. — С. 64—74.
8. Чопик В.І. Високогірна флора Українських Карпат. — К.: Наук. думка, 1976. — 269 с.
9. Чопик В.І. Семейство 136. Горечавковые (Тирличеві) — *Gentianaceae* // Определитель высших растений Украины. — Киев: Наук. думка, 1987. — С. 157—289.
10. Чорней І.І. Флора верхів'я річки Білий Черемош (Українські Карпати), її аналіз та охорона: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. — К., 1997. — 24 с.
11. Чорней І.І., Коржик В.П., Скульський І.В., Загульський М.М., Буджак В.В. Природні умови, соціологічна характеристика флори та нарис фауни наземних хребетних тварин регіонального ландшафтного парку «Черемоський» // Запов. справа в Україні. — 2000. — 6, вип. 1/2. — С. 95—100.
12. Herlich F. *Selectus plantarum rariorum Galiciae et Bucovinae*. — Czernovicii: Typis Petri et Joannis Eckhardt, 1836. — 19 s.
13. Herlich F. *Flora der Bucovina*. — Leipzig, 1959. — 460 s.
14. Jasiewicz A. *Gentiana* L., Goryczka // *Flora Polska. Rośliny Naczyniowe Polski i Ziemi Ościennych*. — Warszawa; Kraków: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1971. — Т. 12. — С. 8—32.
15. Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M. *Vascular plants of Ukraine: a nomenclatural checklist*. — Kiev: M.G. Kholodny Institute of Botany, 1999. — 346 p.
16. Topa E. *Fam. 96. Gentianaceae Juss* // *Flora Rep. Soc. Romania*. — Edit Acad. RSR, 1961. — P. 430—480.

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 17.11.2003

М.Н. Загульский¹, И.И. Чорней²

¹ Львовский национальный университет имени Ивана Франко

² Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

GENTIANA UTRICULOSA L. (GENTIANACEAE JUSS.)

В УКРАИНСКИХ КАРПАТАХ

В результате изучения флоры хр. Черный Дил (Чивчины, Украинские Карпаты) обнаружены три местонахождения европейского монтанного вида *G. utriculosa* L. в с. Сарата (Черновицкая обл., Путильский р-н) на высоте 1140–1145 м над уровнем моря в сообществе *Festucetum rubrae purum*. Ранее он указывался для Украинских Карпат без достаточных оснований. Четвертое местонахождение вида (с. Селятин Путильского р-на) известно по гербарным материалам (*CHER*). Приводятся сведения о фитоценологических особенностях местопроизрастаний и обосновывается необходимость их охраны.

М.М. Zahulskiy¹, I.I. Chorney²

¹ I. Franko Lviv National University

² Ju. Fedkovich Chernivtsi National Universiti

GENTIANA UTRICULOSA L. (GENTIANACEAE JUSS.)

IN THE UKRAINIAN CARPATHIANS

Three localities of the European mountainous species *Gentiana utriculosa* L. were found in the community on the altitude of 1140–1145 m a.s.l. on Chorny Dil Mountains Ridge (Chyvchyny, Ukrainian Carpathians) near Sarata village (Chernivtsi Region, Putyla District) during flora studies. This species was previously recorded for Ukrainian Carpathians, however this information is not well grounded. The fourth locality of *G. utriculosa* near Selatyn village, Putyla District. Is known on the base of herbarium data (*CHER*). Information about phytocenotic peculiarities of the habitat is given. Needs of the protection of these habitats are grounded.